

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Звагельський В. Б. (Суми, Україна), канд. філол. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Світайло Н. Д. (Суми, Україна), канд. філософ. наук;
Пашин В. П. (Курськ, Росія), д-р іст. наук;
Петрищева Н. С. (Курськ, Росія), канд. іст. наук;
Рамач Я. (Новий Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Хлопова І. Є. (Курськ, Росія), канд. іст. наук.

Видання рекомендовано до друку рішенням вченої ради юридичного факультету Сумського державного університету (протокол № 9 від 03.04.2014 р.)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2-х част. Ч. 2 : у 2-х томах (Суми – Курськ, 18 квітня 2014 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, В. Б. Звагельський, Р. Камберова та ін. – Суми – Курськ : Сумський державний університет, Південно-Західний державний університет, 2014. – Ч. 2, Т. 1. – 200 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, вчених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 861 від 9 грудня 2013 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці: Перший у світі монументальний пам'ятник Тарасу Шевченку. Встановлений у жовтні 1918 р. у м. Ромнах на Сумщині. Скульптор І. П. Кавалерідзе.

**ЦЕНТР ДУХОВНОГО ПРОСВІТНИЦТВА
ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ**

Глинська пустинь виникла у XVI ст. на місці знайденої, за переказами, ікони Різдва Пресвятої Богородиці. Пустинь розташована недалеко від м. Глухова (близько 20 км) на березі живописної річки Обести серед соснового лісу [1]. Спочатку тут було збудовано капличку, пізніше сюди почали сходитись ченці, поступово створюючи обитель. Невдовзі у цьому місці виник один із найвідоміших у православному світі Глинський Різдва Богородиці чоловічий монастир, який прославився суворим статутом за Афонським зразком, просвітництвом, великим моральним впливом на народ, особливим благочестям.

Історія Глинської пустині довгі роки була предметом дослідження науковців. Однак, не всі аспекти її існування вивчені однаково. Найбільше праць присвячено періоду діяльності настоятеля О.Філарета (Данилевського), перша половина XIX ст., та старчеству пустині.

Фундаментальною працею з історії Глинської пустині є монографія схимандрита Іоанна (Маслова) *«Глинская пустынь»*, в якій на основі чисельних архівних джерел, наукових досліджень газетних матеріалів, мемуарної літератури автор детально висвітлює історію пустині до 90-х рр. XX ст.

Частково про деякі факти історії пустині згадується в роботах радянських істориків [2].

Архівних документів з моменту виникнення (XVI ст.) і до XVIII ст. майже не збереглося. Деякі дані містяться в фондах Харківського, Курського та Сумського обласних державних архівів.

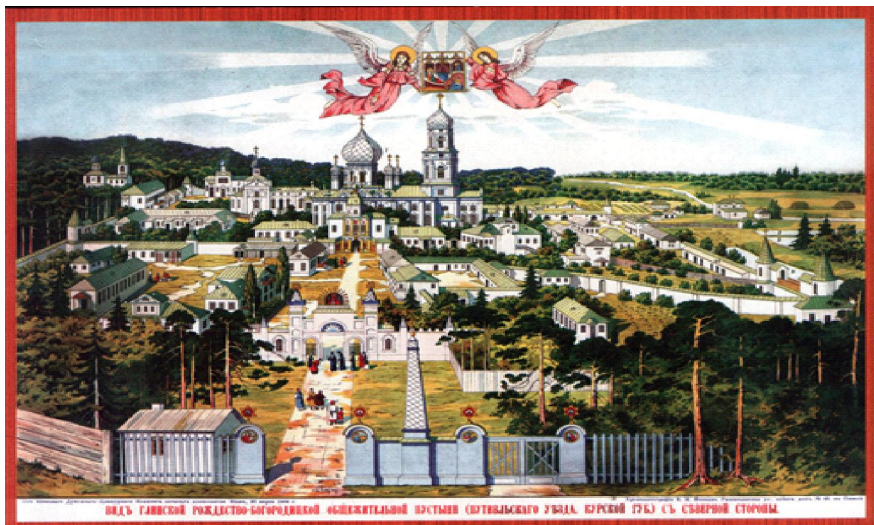
Частина документів знаходиться в книзі *«Глинская пустынь»*, виданий в м. Одесі [3]. Матеріали друкувались в періодиці (*«Журнал Московской Патриархии»*, *«Курские ведомости»* та ін.).

Слід відмітити, що більшість досліджень було надруковано у дореволюційний період. Сьогодні інтерес до Глинської пустині знову зростає. Проте певною складністю дослідження є те, що основні документи з історії пустині знаходяться в архівах і бібліотеках Росії та інших країн.

Відомо, що існував архів Глинської пустині, але він не зберігся. В державному архіві Сумської області є невелика кількість документів. Це, насамперед, документи початку XX ст.: матеріали по ліквідації пустині (1922 р.), про життя деяких подвижників монастиря та ін.

Отже, проблема історії та діяльності пустині залишається актуальною і сьогодні.

Метою даного дослідження є історія виникнення та головні напрямки діяльності Глинської пустині та її вплив на формування духовності українського народу.

Дореволюційна листівка із зображенням Глинської пустині

Відомо, що сама назва пустині – «Глинська» – серед дослідників викликає певні дискусії. Так, одні вважають, що вона походить від прізвища князів Глинських, які мали тут володіння і багато жертвували на користь монастиря [4], інші – що назва вказує на місцевість (глиниста земля). На наш погляд, більш вірогідною є перша версія. Відомо, що Глинські, які проживали недалеко від монастиря, були нащадками відомого роду Глинських, пов'язаного з литовськими князями з родини Олени Глинської та її сина Івана, майбутнього Івана IV Грозного [5]. Втративши владу, представники цього роду оселились в південно-західних землях Росії, недалеко від Путивля і в кінці XVI – на початку XVII ст. були щедрими покровителями пустині. Можливо, це і послужило пізніше формуванню назви монастиря.

Спочатку пустинь відносилась до Путивльського Молчанського монастиря. На початку XVIII ст., коли Петро I подарував землі, на яких вона знаходилась, гетьману Івану Мазепі, останній передав її у володіння Київської єпархії [6, с.66].

У другій половині XVIII ст. Глинська пустинь стає потужною господарською одиницею. Їй належало біля 5 тис. гектарів землі, худоба, пасіки, майстерні, декілька церков, бібліотека. [6, с.77-78]. Однак прославилась пустинь не господарством, а особливістю монастирського життя.

По-перше, Глинська пустинь мала особливий статут, який був складений старцем настоятелем монастиря о.Філаретом (Данилевським) по чину Афонського і потім став зразком для написання статутів інших монастирів. Проте, багато хто вважав його дуже суворим. Наприклад, за статутом, молитви починались опівночі, потім ранкові молитви, які продовжувались три години. Вечірні молитви починались о 16-ій годині і тривали до 19-20-ої години. Крім того, було встановлено безперервне читання Псалтирю (старці вдень і вночі читали Псалтир, поминаючи християн) [7]. Також, за статутом, у ченців обителі не було ніякої власності, братія виконувала всі необхідні роботи. Жінкам, крім храму, вхід в інші приміщення був заборонений.

Особливою сторінкою в історії Глинської пустині є старчество [8]. Воно зародилось ще в епоху раннього християнства. В Україні його започаткував преподобний Антоній Печерський. Проте, були періоди, коли воно вважалось негативним явищем і досить довго, майже декілька століть, було вилучене з монастирських статутів. І тільки в кінці XVIII ст. старчество знову починає відроджуватись (багато для відродження старчества було зроблено відомим церковним діячем Паїсієм Величковським).

Саме Глинська пустинь, починаючи з кінця XVIII – початку XIX ст. стає одним з головних центрів старчества. В обителі було багато відомих сподвижників [2, с. 174] (напр., о.Філарет, ієромонах Іліодор, о.Феодосій, о.Авакум, о.Пахомій, о.Антоній, о.Варсонофій та багато інших). За статутом пустині, молоді іноки кожного дня повинні були сповідуватись старцю не тільки про свої справи, але й про думки, для того, щоб навчитись послуху, терпінню, боротись зі спокусами життя.

Одним із найбільш відомих старців був о.Іліодор. Він в своїх працях наголошував, що для досягнення духовної чистоти необхідно ввіритись досвідченому наставнику. Він часто підкреслював, що одкровення помислів дає духовний спокій [9].

Особливою рисою Глинської пустині були скити. Перший з'явився в 20-х рр. XIX ст. На місці появи Глинської Чудотворної ікони Божої Матері недалеко від монастиря побудували Близній скит. А в кінці XIX ст. було збудовано Дальній – Спасо-Іліодоровський. Можливо, саме тому, що в обителі в різні часи було багато старців, відомих своєю духовною досконалістю, з Глинської пустині часто обирали ієромонахів на головні посади монастирів.

Крім суворого статуту, особливістю пустині було те, що вона завжди була центром духовного розвитку краю. Це проявлялось в:

- подвизницькому способі життя і діяльності Глинських старців;

- особливому чині богослужіння. Пустинь завжди порівнювали з Афоном, Валаамом, Оптиною, Києво-Печерською лаврою;

- місіонерською діяльністю (вихованці пустині працювали в Сибіру, на Алтаї, в Туркестані, Америці, Франції);

- будівництві храмів, як в самій пустині, так і за її межами. Покровителями монастиря були члени імператорської сім'ї (Олександр I, Микола I, Олександр II), князі Долгорукови, Суворови, Орлови-Чесменські, Потьомкіни, Чарторийські, Баратинські, Голіцини, Оболенські, Олексій Толстой та ін.;

- гостинністю: богомольці влаштовувались в готелі обителі, отримували безкоштовну їжу. В пустині була лікарня, яка обслуговувала не тільки ченців, а й мирян, аптека;

- просвітницькою діяльністю. Видавались *«Глинські листи»*, *«Богородицькі книжки»*, книги видатних подвижників пустині, церковні проповіді;

- особливістю пустині також було існування скитів (Ближній і Дальній). Іноки, які жили в скитах, відрізнялись особливою строгістю статуту. Більшу частину життя вони проводили в пості і молитві.

Отже, Глинська пустинь, яка щороку приймала біля 50 тисяч паломників на початку XX ст. дійсно стає одним із найвпливовіших і авторитетних духовних центрів держави.

Глинська пустинь у ту пору знаходилась у розквіті. Вона була найбільшою на території України і включала п'ять окремих храмів, головні ворота з іконою Іверської Божої матері, яка була прислана зі Святого Афону.

Глинська пустинь активно приймала участь в лікуванні поранених під час Першої світової війни, надаючи необхідну матеріальну та медичну допомогу [10].

В роки революції продовжувалась багатопланова діяльність пустині. Але, після революції, коли почався наступ на релігію і церкву, почалось скорочення землі, яка належала монастирям [11, арк.97], вилучення монастирських цінностей.

У вересні 1922 р. Глинська пустинь була закрита [11, арк.97]. Багато приміщень (лікарня, бібліотека, кузня, водокачка, майстерні, свічний завод та ін.) були закриті, а майно віддано створеному тут дитячому садочку. Але є дані, що почалось розграбування монастирського майна. В Сумському обласному архіві є матеріали, в яких йдеться про те, що жителі села Шалигіно взяли з церкви чудотворну ікону Різдва Пресвятої Богородиці [12]. Пізніші пошуки цієї ікони не дали результатів.

Майже всі ченці Глинської пустині в 1930-40-х рр. побували в засланні або в таборах.

В роки Другої світової війни землі Глинської пустині, яка з 1939 р., в зв'язку з утворенням Сумської області, опинилась в її складі, були окуповані німцями. У 1942 р. Глинська пустинь знову була відкрита [6, с.85]. Почалось відновлення обителі, хоча дуже повільно, оскільки роботи велись виключно силами братії та деяких прихожан [13, арк.9].

Після визволення Сумщини від фашистів, радянська влада не закрила монастир, але він повинен був платити великі податки [13, арк.15].

В кінці 1940-х рр., незважаючи на значну матеріальну скруту, пустинь мала вже два відбудованих храми, келії, майстерні [13, арк. 15]. Головна святиня храму так і не була повернута до обителі, тому нею стала копія чудотворної ікони Різдва Пресвятої Богородиці. Оскільки в монастирі не було електроенергії, то користувалися дровами і торфом. В келіях ченці жили по 5-6 чоловік [14, арк.1214].

Незважаючи на складні умови, чернецтво пустині продовжувало користуватися суворим статутом, відновлювались традиції старчества, духовної підтримки людей. У 1940-х рр., незважаючи на значні утиски з боку влади, Глинська пустинь була тим місцем, де люди зустрічали милосердя, втіху, допомогу і, головне, обитель залишалась місцем духовного зцілення. Сюди приїздили з багатьох куточків країни, часто не вистачало місць для розташування паломників [15, арк.10].

У 1950-х рр. радянська влада знову збільшила податки на монастир (більше 63 тис. крб.) [15, арк.12-33], не дозволяла будівництво, вимагала вести точний звіт щодо паломників, слідкувала за тим, щоб в обителі не збільшувалась кількість священнослужителів [15, арк.59-68].

З 1959 р. почався найбільший тиск на монастир: постійно приїздили різні комісії, які перевіряли санітарний стан, паспортний режим. Потім в різні керівні організації направлялись звіти і вимоги про закриття обителі [15, арк.92-103]. Особливо дратувало владу те, що паломникам надавались безкоштовно місця в готелі, вони могли лікуватись в монастирській лікарні.

У 1960 р. в Сумському облвиконкомі розглядалося питання про територію, яку займала Глинська пустинь. У липні 1961 р. було остаточно прийнято рішення про закриття монастиря. Боячись гніву людей, влада виставила з працівників УВС та дружинників пости на дорогах біля монастиря, оточивши обитель. Ченців на машинах відвезли на залізничну станцію, заборонивши брати з собою одяг, харчі, гроші. Все церковне майно (а це: 153 ікони, книги, 83 риз та ін.) було конфісковано.

Глинська пустинь відновила свою діяльність тільки в роки незалежної України. У 1990-х рр. почали відбудовуватись зруйновані храми, віднайдено мощі святих старців обителі.

Таким чином, історія Глинської пустині свідчить про те, що вона по праву вважається однією з найвизначніших православних обителей. На протязі століть пустинь була втіленням сподвижництва, духовної чистоти, благочестя, просвітництва, своєрідною школою старчества. Її історія тісно пов'язана з історією нашого краю, а також з іменами багатьох видатних людей декількох століть.

---

1. Глинская пустынь // Туристские новости. – 1991. – №13-14; Глинская пустынь // Мегаполис. – Континент. – 1992. – №30; Глинская пустынь. История обители и её духовно-просветительная деятельность в XVI-XX веках. – М., 1994.

2. *Зыбковец В.Ф.* Национализация монастырских имуществ в Советской России (1917-1921 гг.). М.: Наука, 1975; Древнерусские предания (XI-XVI веков) – М., 1982; Истоки и преемственность: К 1000-летию христианства на Руси // Советская библиография. – 1988. – №3.

3. Глинская пустынь: Очерк современного состояния обители: В 2-х частях. – Одесса, 1901-1904.

4. *Никольский Н.М.* История русской церкви. – М. 1986;

5. *Карамзин Н.М.* История славянских народов. – М., 2005. – С.601.

6. *Схиархимандрит Иоанн (Маслов).* Глинская пустынь. – С.66;

7. Державний архів Сумської області, ф.454, оп.1, спр.1, арк.93.

8. Там само, спр.2, арк.3.

9. Там само, ф.1662, оп.2, спр.8.

10. Там само, ф.Р-2196, оп.12, спр.4.

11. Там само, ф.454, оп.1, спр.1.

12. Там само, ф.Р-1382, оп.1, спр.14.

13. Там само, ф.2196, оп.12, спр.34, арк.9.

14. Там само. ф.1815, оп.3, спр.235.

15. Там само. ф.Р-2196, оп.12, спр.53.